

МИФОЛОГИЯНЫ ЗЕРТТЕУДІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ*

Ошақбаева Жазира Бейбітқызы

zhazira_beka@mail.ru

*ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты
(Алматы, Қазақстан)*

Oshakbayeva Zhazira

zhazira_beka@mail.ru

*Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies CS MES RK
(Almaty, Kazakhstan)*

Аңдатпа. Мақалада мифологияға тән негізгі әдіснамалық тәсілдер мен тұжырымдамаларды бағалауға мүмкіндік беретін мифтің жалпы сипаттамалары қарастырылады. Философиялық және әдеби тәсілдердің синтезі зерттеліп отырған ұғымдардың көптеген қырларын көруге және оларды қолдануға мүмкіндік береді. Жүргізілген зерттеулер бұл мәселеге қатысты әдеби-философиялық көзқарастар-ды біріктіреді, өйткені мифология бөлінбейтін синтетикалық бірлік және іргелі метафизикалық: өмір, өлім, тағдыр мәселелеріне шоғырланған. Мифология түсініксіз нәрсені неғұрлым түсінікті етіп жеткізуді біледі. Мифтерде әр түрлі құрылымдарды олардың кертартпалығына байланысты анықтау оңай.

Көне ғасырдан бері қалыптасып келе жатқан мифологиялық сана қазіргі кезде рухани мәдениеттің маңызды бір бөлігі болып табылады. Дүниежүзі халықтарының мифтері ғылыми зерттеулердің бастысы болып, тарихи-салыстырмалы тұрғыдан қарастырыла бастағаннан бері мифтердің де түрлі қоғамдық-әлеуметтік сатылары, тарихи деңгейлері, түрлері мен тақырыптық санасы болатыны анықталды.

Түйін сөздер: миф, философия, дін, фольклор, мифологиялық сана, дүниетаным, ғарыш, уақыт.

Kіpіcne

Адамзат тарихының басында, экономикалық және мәдени өмірде рулық қағидалар әлі де күшінде болған кезде, мифология дүниетанымның басым нысаны болды. Грек тілінен аударғанда миф – «әңгіме», «аңыз», «сөз» дегенді білдіреді. Миф – бұл қарабайыр адамға тән алғашқы бөлінбеген ойлау формасы, онда поэзия, дін мен адамгершілік, ұтымды технология және табиғат пен адамға фантастика-лық салттық әсер элементтері бар.

* Бұл зерттеу ҚР БҒМ ҒК-нің қаржыландыруымен АР08856541 «Қазақстанның қазіргі жаңғыру кезеңіндегі қазақ халқының философиялық-поэтикалық мұрасының рухани-мәдени әлеуеті» атты жоба аясында әзірленді.

Қазіргі күнделікті санада миф «нақты өмірлік материалдың бастапқы жүйелеу» қызметін орындайды, білімді ғылымға дейінгі жүйелеуші ретінде әрекет ете алады. Рефлексивтілік мифке жат, оған уақыттың өзгеруі, архетиптік құрылым тән, ол табиғи немесе табиғаттан тыс деп бөлінбейді. Символ әлем болмысының формасы ретінде қарастырылады. Миф – тек ой ғана емес, сонымен қатар өмір. Мифтің танымдық қызметін түсінуде айырмашылықтар бар, дегенмен барлық зерттеушілер мифологиялық сананың таза гносеологиялық бағыты ғана емес, тәжірибелік, «өмірлік» бағыты бар деген біртұтас пікірде.

Ғылымда мифке берілген анықтаманың көпшілігі антика дәуірінде дамыған мифологияға арналған және мифтің атқаратын қызметіне (түсіндірмелі, психологиялық, социологиялық т.т.), оның дінмен, өнермен, философиямен арақатынасына байланысы негізделген. «...Австралия, Океания, Африка, Чукотка елдерінің мифтерін зерттеушілердің айтуына қарағанда, миф тек таза түсінік күйінде, я болмаса тек таза әңгіме түрінде кездесе бермейді. Демек, мифология дегеніміз мифтік әңгімелердің жиынтығы ғана емес, кейбір мифологиялық түсініктерде, ырымдарда бой көрсетеді. Тіпті көп жерлерде миф пен басқа фольклорлық прозаны ашып айырмайды, себебі миф тарихи негізі бар аңыз, хикаят, тіпті ертегі сипатта да баяндалады» [1, 125 б.].

Ежелгі кезең мифологиясы Олимп тауында өмір сүретін және адамдардың тағдырын басқаратын құдайларға деген сенім негізінде жасалады. Сол кезеңдегі көптеген мифтер бастапқы түрінде сақталған. Оларда тек құдайлар ғана емес, адамдар да, сиқырлы тіршілік иелері де бар. Философияның қалыптасуына алғашқы серпін мифтерді тізімдеу қажеттілігі болды. Бұл логикалық қайта ойлауды және оңтайландыруды қажет етті. Ежелгі философ-тар мифтерді толығымен жоққа шығаруға тырыспады. Олар мифтік мәтін-дерден әлемнің пайда болуы туралы теорияларды растауды іздеді және оны қоршаған шындықпен байланыстыруға тырысты. Ежелгі философияның негізін қалаушы Платон логос (ақыл) пен мифке қарсы тұру керек деп санады. Бұл әлем туралы білімнің адам санасына қол жетімді екенін түсінуге және шындықты іздеуге ұмтылуға мүмкіндік береді. Фольклор мен мифологияны зерттеу сана мәдениетінің генезисі, рухани және материалдық құндылықтардың қалыптасу тарихи үрдісі ретінде, тарих пен мәдениет теориясы мәселелерін шешуде маңызды мәнге ие. Мифология бөлінбейтін синтетикалық бірлік болып табылады және туу, өлім, тағдырға негізделген іргелі метафизикалық мәселелермен жинақталған.

Жобаның өзектілігі мифологияда философиялық идеялардың маңыздылығының пайда болуымен және олардың теориялық негіздеуімен анықталады. Осыған байланысты мифологияны зерттеудегі философия-лық ойдың тереңдігі назарға алынып, халық шығармашылығына философиялық-дүниетанымдық талдаудың маңыздылығы дәйектеледі. Қазақ философия-сының қалыптасу үдерісіндегі мифологияның рөлі мен оның елдің рухани жаңғыру үдерісіне әсері зерделенеді.

Зерттеу әдіснамасы

Мақаланың теориялық және әдіснамалық негізі мифологияның әмбебап сипатын негіздейтін және мифті мәдениеттің қажетті құрылымдық элементі ретінде қарастыратын мифтің философиялық тұжырымдамалары болды. Мифтерді бір мифтік жүйе аясында жүйелеу әртүрлі жолдармен жасалуы мүмкін. Дәстүрлі және кең таралған әдіс – мифологиялық жүйенің дамуы арқылы зерттеу. Бұл жерде Н.А. Бердяевтің, А.Ф. Лосевтің зерттеулерін мысалға келтіруге болады. Салыстырмалы мифологияда мифожүйелерді салыстыру кезінде әртүрлі жүйелерге кіретін көптеген мифтердің таңғажайып ұқсастығы бұрыннан ашылған. Мифтер мен мифтік жүйелердің ұқсастығы әр түрлі халықтың мифтеріне типологиялық талдау жүргізуге мүмкіндік береді. Түрлі мифтік жүйелердегі ұқсастық пен айырмашылықтарына тапсырыс бере отырып, біз негізгі ұғымдарды (сәйкестік деңгейлерін) бөліп аламыз және осының негізінде мифтерді жіктейміз. Біріншіден, мұнда кейіпкерлердің, әлемнің жасалуы айтылады, сонымен қатар барлық мифтік жүйелерге ортақ мифтердің белгілі бір тұрақты құрылымы бар деп болжауға болады. Бұл құрылымдық-типологиялық талдау арқылы қарастырылады. Мұнда жалпы қатынастарды, мифтік жүйелерде көрінетін ғаламдық заңдылықтарды зерттеуге баса назар аударылады.

Мәдени философиялық тәсіл аясында мына зерттеу әдістері қолданылады. Берілген алғашқы тәжірибені зерттеуге ықпал ететін феноменологиялық әдіс – сана құбылыстары. Зерттеудің әдіснамалық қағидасы – шындықты қабылдаудың мағыналық контекстін белгілейтін адам санасының ажырамас құрылымы ретіндегі мифтің феноменологиялық түсінігі. Тарихи-мәдени құбылыстардағы жалпы және ерекше нәрсені анықтауға мүмкіндік беретін салыстырмалы тарихи әдіс. Мақалада бұл әдісті қолдануды нақтылауға болады: салыстырмалы талдау тарихи ретроспективадағы мифтің мәні туралы идеялардың өзгеруін зерттеу үшін қолданылады; тарихи-типологиялық салыстыру – мифтің мәдениеттің түрлі салаларымен байланысын түсіндіру; тарихи-генетикалық әдіс – қазіргі және архаикалық мәдениеттің мифологиялық шындығының арақатынасын анықтау. Мақалада зама-науи элеуметтік-мәдени үрдістерді түсіну және миф пен поэзия, философия, дін, өнер арасындағы қарым-қатынас ерекшеліктерін түсіну үшін теориялық материал ұсынылады.

Мифологияның мәні мен сипаты, құрылымы

Мифтің мазмұны қарапайым адамға өте нақты, шынайы болып көрінді және нақты білім нысаны емес, сенім нысаны болды. Мифтер белгілі бір қоғамда жеке және элеуметтік тұрғыдан қабылданған маңызды құндылықтар жүйесін бекітті, ол тиісті мінез-құлық нормаларын, адамдардың қарым-қатынасын және олардың әлемге деген көзқарасын қолдады. Мифті шынайы ғылыми түсінудің алғашқы әрекетін Г. Гейне жасаған, ол мифтер абстрактілі ұғымдарды әлі қолдана алмайтын және табиғаттың керемет құбылыстары таңқаларлық және діни үрей туды-

ратын адамның ғаламды түсіну әрекеті деп санайды. Бұл жағдайда қиялдың күші белсендіріліп, объективті шындықты ауызша түрде білдіретін фантастикалық бейнелерге айналдырады.

Мифтер адамзат рухани өмірінің көне формасы ретінде өте ертеде алғашқы қоғамға сай келетін әлемді қабылдау, қоршаған ақиқатты және адамның өзін пайымдау тәсілі ретінде көрінеді. Бұл жерде дүниетанымдық сананың барлық негізгі элементтері – әлемнің (космогониялық мифтер) және адамның (антропогониялық мифтер) жаралуы, туу мен өлу мәселесі, адам тағдыры, өмір мәні (өмір мәндік мифтер), болашақ, «ақырзаман» жайлы сәуегейлік (эсхатологиялық мифтер) мәселелері бейнеленеді. Осылармен бірге басқа да мәдени игіліктердің тууы туралы мифтер: отқа табыну, егіншілік, қолөнер кәсібі және адамдар арасындағы белгілі бір әлеуметтік ережелерді, әдет-ғұрыптар мен ырымдарды қалыптастыру маңызды орын алады [2, 141 б.].

Миф әлемді адамның санасында бейнелеу тәсілі ретінде әрекет етеді, ол қоршаған әлем туралы сезімдік-бейнелі түсінікпен сипатталады. Бұл мағынада оған әлемнің, адамның және оның руының (тайпасының) шығу тегі мен құрылымына жауап беруге тырысқан мәліметтер, дәстүрлер, ырымдар мен нанымдар жиынтығы кіреді. Миф ру мүшелерінің мінез-құлқын реттеп, әлем мен адам, табиғат пен қоғам арасындағы қарым-қатынаста үйлесімділікті қамтамасыз етті, рулар мен тайпалар арасындағы қатынастарды жөнге салды, табиғи және әлеуметтік өмірдің әртүрлі құбылыстарын түсіндірді. Көптеген мифтер ғарыштың пайда болуы мен құрылымына арналған (космогоникалық мифтер). Олар қоршаған әлемнің басталуы, пайда болуы, құрылымы туралы, адам үшін ең маңызды табиғи құбылыстардың пайда болуы туралы, әлемдік үйлесімділік, тұлғасыз қажеттілік туралы және т.б. сұрақтарға жауап беруге тырысады.

Миф – жалпы идея мен ең қарапайым бейненің тікелей материалдық сәйкестігі. Мифология үшін шындықтың көрінісі болатын дерексіз ойдың кез-келген құрылысы – барлық материалдық, тірі заттар немесе жансыз заттар түріндегі қасиеттері бар шындық. Ғылым мен әдебиетте мойындалған, не мойындалмағанына қарамастан миф әрқашан адамзат мәдениетінде болған. «Әртүрлі тарихи кезеңдердегі қоғамның түрлі салаларындағы» мифтің өміршендігі, оның әмбебаптығы – миф бұл алдын-ала немесе алдыңғы «дамымаған» мәдениеттің түрі емес, бірақ оның маңызды формаларының бірі екендігін дәлелдейді»[3, 215 б.].

Қазіргі біздің түсінігімізше миф – қиялдан туған әңгіме. Ал, бұрынғы ата-бабаларымыз, қариялар қазақ арасында айтылған аңыздар мен мифтерге сенген, оқиғаларды ерте кезеңде болған деп ойлаған. Сәкен Сейфуллиннің айтуынша «адам ол заманда түрлі хайуандар туралы, жаратылыстың түрлі заттары, құбылыстары туралы әңгіме қылғанда, өздерінің түсінулеріне шындап нанып әңгіме қылатын және оларды неше түрлі «керемет», «сиқыр» істеуге, неше түрлі құбылуға қолдарынан келеді деп сенген. Солардың бірін әңгіме қылған өзінің қиялын шын тәрізді қылып айтатын. Сонымен бұрынғылар шын деген әңгімелер соңғыларға ертеқ болып қала берген» [4, 70 б.].

Қазақ мифтері барлық құрылымы жағынан көне классикалық мифпен жақын. Онда сол архаикалық таза күйінде болмаса да көне заманғы мифке тән мифтік сана, уақыт, мифологиялық ұғымдардың іздері айқын көрінеді. Қазақ мифінен мифтік сананың дамуындығы екі сатыны да, космос үлгісін де, адам мен табиғатты қарсы қоюдың да, аң мен құстардың мінез-құлқын түсіндіріп әңгімелеудің де көріністерін табуға болады. Қазақ халқының мифтері ең ежелгі адамның ойлауы, дүниеге көзқарасы, дүниетаным ерекшеліктерін сипаттайды. Дүниетаным мәселелері қазақтарды, ата-бабаларымызды алаңдатқан. Бұған қазақ халқының арасында әлемнің пайда болуы туралы көптеген мифтік әңгімелердің болуы дәлел. Бұл мифтер қазақтың ауызша халық поэзиясында ерекше орын алды. Фольклорлық мәтіндер халықтың жаңа тарихи шындықтарына сәйкес үнемі өзгеріп отырды, бұл үлгі мифтерге де тән. Ал қазақ мифтері пайда болу, даму, қалыптасу, өзгеру, кейде ұмыту үрдістерінен өтті. Біздің заманымызға жеткен мифтер – бұл қазақ халқы жасаған орасан зор мұраның аз ғана бөлігі. С. Қасқабасовтың пікірінше: «Мифтік санаға рух пен табиғаттың бірлігі тән. Осыдан барып оның негізі болып теңдік заңы (закон тождества) саналады. Өзінің даму жолында мифтік сана екі түрлі сатыдан өтеді деуге болады. Бірінші кезеңде рух пен табиғат толық тең, яғни бір болып көрінеді. Екінші кезеңде адамның табиғат қойнауынан алшақтауына байланысты жаңағы айтқан теңдік бұзыла бастайды» [1, 127 б.].

Типологиялық сипатына орай, қазақ мифі ежелгі классикалық мифтер түріне жақын. Мифтің поэтикасын зерттеген ғалым Е.М. Мелетинский ежелгі классикалық мифтердің мынандай белгілерін көрсетеді: «қандай да болмасын заттың мәнін оның пайда болуымен байланыстыру, яғни заттың жаратылысын түсіндіру – оның қалай пайда болғанын әңгімелеу, айналаны қоршаған дүниені сипаттау, сол дүниенің пайда болу тарихын баяндау» [5, 172 б.]. Архаикалық мифті сипаттайтын тағы да біраз нәрселер бар. Олар мыналар: мифтік уақыт пен мифтік сана; мифтік ұғым мен мифологиялық ойлау; осылардан барып мифтік дәуірде аспан мен жер – бір, адам мен табиғат – бір деп түсіну. Сол себепті ежелгі классикалық мифтің мазмұны – әлемнің (космостың) жаратылуы, алғашқы адамның дүниеге келуі мен оның жасампаздығы болып келеді. Архаикалық мифтің кейінгі, адамзат қоғамы мен санасының ілгерілеген кезіндегі мазмұны – адамды қоршаған дүниенің пайда болуы мен ерекшелігін, аңдар мен жануарлардың мінез-құлқын түсіндіру болып келеді. Бұл мифтік сананың кейінгі, дамыған сатысы. Мұнда алғашқы қауым адамы өзін табиғаттан бөліп алып, оған қарсы қоя бастайды. Табиғаттан, маңайды қоршаған дүниеден, аңнан, құстан өзінің ерекше екенін түсінген адам енді соның себебін іздеген. Сөйтіп, ол өзі туралы, аңдар мен құстар туралы миф туғызған. Бұл кездегі миф бұрынғы ізбен, яғни ескі наным-түсінікті пайдалана жасалған. Бірақ бұл уақыттағы миф түсіндірмелі сипатта болған. А.Ф. Лосевтің анықтамалары бойынша, миф – бұл керемет, сиқырлы, фантастикалық жан-жақты толықтырылған сезімдік ұғым [6, 118 б.].

Ежелгі көне мифті алғашқы қауым адамы қиял деп есептемеген, оған, оның оқиғасы мен мазмұнына кәміл сенген. Мифте қиял бар деген түсінік біздерде ғана,

ал мифтік дәуірдегі, мифтік санадағы адам оны таза шындық деп қабылдаған. Бұрын қазақтар өздері айтатын мифтер мен аңыздарға сенген. Қазақтың мифтері өздерінің барлық компоненті жағынан жоғарыда белгілерін сипаттаған көне классикалық мифпен жақын. Онда сол архаика-лық таза күйінде болмаса да көне заманғы мифке тән мифтік сана, уақыт, мифологиялық ұғымдардың іздері айқын көрінеді. Қазақ мифінен мифтік сананың дамуындығы екі сатыны да, космос моделін де, ілкі атаның жасампаздығын да, адам мен табиғатты қарсы қоюдың да, аң мен құстардың мінез-құлқын түсіндіріп әңгімелеудің де көріністерін табуға болады. «Мифтік дәуірде адам өзінің әр түрлі жанды-жансыз нәрсенің кейпіне кіріп, өзгеріп кететіндігіне кәміл сенген... Бұл дәуірде адам өзін-өзі бірде аспандағы аққу кейпіне, бірде жортып жүрген жолбарыс кейпіне ауыса алады деп сенген» [7, 45 бб.].

Мифология (грек тілінен аударғанда мифтер – аңыз, аңыз және logos – сөз, түсінік, ілім) – бұл қоғам дамуының алғашқы кезеңдеріне тән сананың түрі, әлемді тану тәсілі. Мифология – әлемді түсіндіру мен табиғат құбылыс-тарын түсінуге деген шұғыл рухани қажеттіліктің нәтижесі. Әлі ғылыммен және философиямен қаруланбаған, жалпы адам туралы ізденімпаз ой табиғат пен адамдардың тіршілік етуінің реттеуші күштерін түсінуге асық болды. Бұл үрдіс таңдану, дәрменсіздік және табыну сезімдерін бастарынан кешірген адамдардың алдындағы құдайлар бейнесін дараландыру, бейнелеуі арқылы өтті. Сонымен бірге адамдардың нақты өмірі Олимпте тұратын құдайлардың бейнелерімен тығыз байланысты болды. Оларға тіпті адамның жаман қасиеттері де есептелді. Құдайлар тек құдіретті емес, құбылмалы, жаман ниетті, кек алушы ретінде бол-жанды. Зерттеуші ғалым С. Қондыбай қазақ мифологиясы деген ұғымға «бүгінгі қазақ халқын жасауға қатысқан бірнеше мыңжылдық көшпелі ру-тайпалардың «орташа» алынған сөздері, дүние-ғалам, өмір туралы түсініктерінің, ежелгі танымдарының бірыңғай жүйесі» деп түсінік бере келіп, мифологияның ауыз әдебиеті мұраларының – жырлар мен дастан-дардың, әртүрлі шежіре аңыздардың, ертегілердің, жұмбақ пен мақал-мәтелдің, фразеологизм мен діни әфсаналардың өн бойында және қазақ тілінің сөздік қорының қойнауында жасырынып жатқандығын айтады [8, 9 б.].

Мифология түсіндірудің бейнелі және көркемдік тәсілі немесе табиғат құбылыстары мен адам өмірін, жердегі және ғарыштық принциптердің өзара байланысын түсіндіруге тырысу болып табылады. Бұл түсіндіру әрекеті табиғат күштерін дараландыру арқылы, яғни оларды тіршілік иелеріне сіңіру арқылы жүзеге асырылды. Әлемді түсіну, дүниеге көзқарас сана-сезімнің ерекше түріне, философияға айналып та үлгермеді. Қоғамның бүкіл ойлау қабілеті вербалды-дискурсивті, әсіресе халықтың сөз өнерінде кең таралған ауызша формада дамыды. Дегенмен, ол күнделікті қарым-қатынас формаларынан айырмашылығы бола тұра сөз бен сөйлеу арқылы қарапайым санадан тыс қалмады, өзіндік философиялық ойлаумен сәйкес келмеді. Т.И. Ойзерман: «...қарапайым сана тек эмпирикалық ұсыныстардың жиынтығына біріктірілмеуі мүмкін» [9, 118 б.], – деп атап көрсеткен. Бірте-бірте мифологиялық ойлау эмоционалды, аффективті

саладан ерекшеленеді, субъект пен объект, зат пен сөз, ерте (қасиетті) және кейінгі (жалған) уақыт арасындағы эмпирикалық, расталған және ұтымды түсінілген қатынастар анықталады, нақты себептік тәуелділіктер туралы білім нақтыланады.

Мифологиялық сананың негізгі қызметі осы әлеуметтік білім беруді дамытудың сабақтастығын қамтамасыз ету, оның бірлігі мен өміршеңдігін басқа қауымдастықтармен бәсекелестікте сақтау болды. Бұған топтық сана мен жеке адамдардың тәжірибелік іс-әрекетінің моральдық-психологиялық және танымдық тәжірибесін тарих арқылы көрсету, оның бірегей әлеуметтік субъект ретінде тұрақты өмір сүру құқығын негіздеу арқылы қол жеткізілді. Мифология – әлеуметтік дамудың алғашқы кезеңдеріндегі табиғи және әлеуметтік шындықты түсіну мен дамыту тәсілі. «Таза – мифологиялық ойлау» дегеніміздің өзі – белгілі бір дәрежедегі абстракция, – деп жазады Е.М. Мелетинский. Мұның танданарлық ештеңесі жоқ. Себебі көне қоғам-дардағы өндірістік практика мен техникалық тәжірибеден туындайтын әр түрлі импульстар болды. Сөйте тұра мифологиялық ойлаудың химиядағыдай таза күйінде анықталмайтындығының өзі оның адамзат мәдениеті тарихының, тіпті сананың өзінің ең көне «синкретті» фазасымен төркіндес екенін көрсетеді» [5, 167 б.]. Мифологиялық сана – бұл ежелгі сана ғана емес, біздің қазіргі санамыздың ең терең қабаты. Мифтер өмір сүреді, ол біздің бұқаралық санамыз оларды жасауды жалғастыруда. Мысалы, ғылым мен техниканың құдіреттілігі туралы миф, адамзатты барлық жамандықтан құтқара алатын миф, барлық ауруларды емдейтін ғажайып дәрі-дәрмектер туралы миф және тағы басқалар. Мифологиялық санада адам, қоғам және табиғат – көрінбейтін мыңдаған өзара байланыс пен өзара түсіністікпен байланысқан біртұтас және бөлінбейтін тұтастық. Мифтің анықтамасы діннің алғашқы формаларында – фетишизм, тотемизм, анимизм, қарабайыр магия арқылы көрініс табады. Е. Тұрсынов «Древнетюркский фольклор: истоки и становление» кітабында мифологиялық уақыт ұғымына ерекше назар аударып: «шындықтың мифологиялық игеру кезінде қазіргі уақыт өткенмен ажырамас бірлікте қабылданды», – деп атап көрсетеді [10, 15 б.].

Мифология және поэзия

Мифология мен поэзияның айырмашылығына қарағанда ұқсастығы әлдеқайда көп. Сондықтан мифтік және поэтикалық бейнені салыстырмалы талдауда алдымен ұқсастығының басты ерекшеліктерін қарастырамыз. Бұл бізге екі саланы да айқын ажыратуға мүмкіндік береді. Е. Мелетинский мифология мен поэзияны салыстырудың мынадай негіздерін ұсынады: Мифтік және поэтикалық образ – жалпы мәнерлілік формасы. Мәнерлілік – «ішкі» және «сыртқы» синтез – «ішкі» көріністі тудыратын күш, ал «сыртқы» – «ішкі» тереңдікке тарту. Мәнерлілік әрдайым динамикалық және қозғалмалы және бұл қозғалыстың бағыты әрқашан «ішкі»-ден «сыртқы»-ға және «сыртқы»-дан «ішкі»-ге дейін болады. Сөз әрқашан да мәнерлі, терең болып келеді және оның болашағы бар.

Ал миф тікелей ауызша немесе оның әдебилігі жасырын, әрқашан да мәнерлі. Миф әрдайым ауызша болғандықтан, оған ешқандай сұрақ қойылмайды. Мифтік және поэтикалық образ үлгі, аллегория және символ болуы мүмкін. Поэтикалық және мифтік болмыс – бұл тікелей болмыс. Поэзия мен мифологиядағы бейнеге ешқандай логикалық жүйе, ғылым, философия немесе жалпы теория қажет емес. Ол анық және тікелей көрінеді. Ішкі немесе сыртқы бейнелік кескіндеме олардың екеуіне бірдей тән және осы бағыт бойынша мифология мен поэзияны ажырату да мүмкін емес. Олар бірдей стихиялы, визуалды және қарапайым [5, 177 б.].

Мифологияның классикалық философиясын Ф. Шеллинг пен Г. Гегель жан-жақты дамытты. Ф. Шеллинг мифологияға қатысты екі көзқарасты қарастырады. Біріншісінде ол мифология – бұл поэзия (мифологияға шындық тән емес) деп пайымдайды. «Табиғатты да қажет болса, таза эстетикалық тұрғыдан қарастыруға болады, бірақ бұл жаратылыстану мен табиғи философияға тыйым салмайды. Мифологияда да солай – біреулер оны таза поэзия ретінде түсінеді, егер мифологияға қатысты кейбір тұжырымдарды осындай көзқараспен байланыстыратын болсақ, онда ол оның тек таза поэтикалық тұрғыдан туындағанын дәлелдеу керек және бұл жағдайда мұндай тұжырыммен бірге туындайтын барлық сұрақтарды жоққа шығару мүмкін емес» [11, 167 б.]. Екінші көзқарас бойынша «мифологияға философиялық мазмұн береді» [11, 198 б.]. Шеллинг осы екі көзқарасты біріктіруге тырысады. «Шынында да, шынайы поэтикалық образдарға философиялық тұжырымдамаларға қарағанда әмбебаптылық пен қажеттілік талап етіледі. Өз кезегінде, философиялық ұғымдар тек әмбебап категориялар болмауы керек, олар нақты, мазмұнға ие және оларға философ неғұрлым көп мән берсе, соғұрлым олар поэтикалық бейнеге жақындайды, тіпті егер философ поэтикалық ұғымдарды ескермесе де – онда поэтикалық ой бар және оны қосымша сәт сияқты сырттан әкелудің қажеті жоқ» [11, 200 б.]. Ф. Шеллинг «болмыс пен ойлаудың сәйкестілігін» негіздеуде ішкі түйсікке бағынады.

Гегель «халықтық дінге» жиі жатқызатын мифологияны салыстырады, алдымен, ежелгі гректің адамгершілік өмірінің тұтастығын сипаттайды, екінші жеке моральдық көзқарасты көрсетеді. Гегельдің романтиктер мен Шеллингтен айырмашылығы рационализм идеалдарын батыл қорғау жолына түсті, өйткені «тек тұжырымдамада ғана ақиқат өз болмысының күшіне ие болады» [12, 3 б.]. Гегель абсолюттік рух өрісін талдау арқылы мифология мәселелерін шешеді, рух, оның пікірінше, сезімдік пайымнан (өнерден) ұғым формасына (дін), ары қарай – тұжырымдамалық ойлауға (философия) қарай дамиды. Леви-Стросс мифологиялық ойлауды бір жағынан жалпылауға, екінші жағынан логикалық талдауға қабілетті деп санайды, сондықтан неолит дәуірінің даму факторы болып табылады. Сонымен қатар, бұл ойлау нақты, метафоралық, сезімтал болуы мүмкін. Леви-Стросс теориясында жетекші рөлді екілік қарама-қайшылықтар (жоғарғы – төменгі, өмір-өлім, еркек-әйел қағидаты және т.б.), сондай-ақ адам санасында қалыптасқан қарама-қайшылықтарды жеңуге мүмкіндік беретін «делдалдық» идеясы жетекші рөл атқарады. Миф «этникалық», «социологиялық»,

«астрономиялық» және т. б. әртүрлі «кодтармен» ерекшеленетін құрамдас бөліктерге жіктеледі.

Мифология және философия

Философияның пайда болуы мен қалыптасуы тарихи-философиялық талдау үшін күрделі үрдіс. Философиялық әдебиеттерде философияның шежіресі ежелден «мифтен логосқа дейін» деп анықталған. Бұл терминді кеңінен қолданысқа алғашқылардың бірі болып атақты Пифагор енгізді. Философия мифологиялық дүниетанымға өте күрделі, сыни көзқарас ретінде және сонымен бірге оның негізгі рухани құндылықтарын игеру негізінде туындайды. Мифология тарихи тұрғыдан дүниетанымның алғашқы формасы болып табылады және ежелгі заманда қоғамдық сана формасы ретінде әрекет етті. Мифология дегеніміз – әлемнің пайда болуы, оның құрылымы, адам мен қоғамның пайда болуы туралы идеяларды баяндайтын мифтер кешені. Ежелгі адам үшін миф ол өзі өмір сүрген кездің шындығы болды. Мифологиялық сананың негізгі қасиеті оның синкреттілігі болып саналады. Мифологиялық түсініктерде бәрі бола алады, яғни адам мен табиғат, таным мен тәжірибе, объект пен субъект бір-бірінен ажырамайды.

Мифология мен философияның түп тамырына үнілсек, айырмашылықтары мен ұқсастықтары да бар: Біріншіден, сана құрылымы. Мифологияда сана теориялық сипатқа ие, оны жобалайды, бірақ расталмайды. Философия сананы жеке элементтерден тұратын жүйе ретінде қарастырады. Олар бір-бірімен тығыз байланысты және иерархияға бағынады. Философиядағы сана идеясы тәжірибеге негізделген. Екіншісі, карама-қарсылық. Философиялық ойлау нақтылыққа ұмтылады, ақиқат тек біреу ғана, оны тексеру үшін дәлелі болу керек. Миф үшін карама-қарсылықтың болуы маңызды емес. Құбылыстар мен заттар бір-бірін алмастыра немесе пішінін өзгерте алады, ал сюжеттің дамуы барысында бұл өзгерістер түсіндірілмейді. Үшіншісі, дүниетаным. Мифологиялық дүниетаным үшін көргені мен сипатына қанағаттану тән. Философия теорияны растайтын деректерді қажет етеді. Ол әлемді ақыл тұрғысынан қарастырады.

Төртінші, таным тәсілі. Мифологияда таным тәсілі – ақпаратты адамнан адамға сыни тұрғыдан түсіндіру. Философияда әлемді танудың бақылаудан тәжірибеге дейін бірнеше тәсілі бар. Олар жаңа ақпарат алуға немесе тәжірибе арқылы бұрыннан белгілі дәлелдеуге бағытталған. Бесіншіден, генетикалық туыстық. Табиғатқа деген мифологиялық көзқарас бойынша барлық жануарлар бір жануардан тарайды деген болжам. Философия бұл идеяны ішінара растайды. Алтыншы әдет-ғұрыпқа байланысты, мифтер арқылы берілетін ақпаратқа күмән келтіруге болмайды. Философия бұл тәсілді қабылдамайды. Ғылыми көзқарас барлық посту-латтарға күмәндануды және оларды қайта тексеруді қажет етеді. Жетіншіден, дәстүрді қолдау. Мифтер ата-анадан балаларға берілетін рәсімдерді нығайтуға ықпал етті. Бұл тарихты екі кезеңге: идеалды және азғын қоғамға бөлу арқылы дамуды баяулаты. Сегізінші. Миф – бұл қиял. Оған ешқандай

дәлелдеу қажет емес. Философия – тиімді көзқарас нәтижесі. Тоғызыншы – мақсат. Мифтер әлемге деген көзқарасты жеңіл-дету үшін қажет. Олар ежелгі уақытта түсініксіз болған құбылыстарға мән берді.

Философия мен миф тығыз байланысты. Мифология тарихы Ежелгі Грекияның пайда болуына дейін дамып, адамзаттың алғашқы өткенінен бастау алады. Ежелгі Грекияның мифологиялық сенімдері философиялық дүниетанымның қалыптасуына негіз болды. Ежелгі философияның негізін қалаушы Платон логос (ақыл) пен мифті салыстырып зерттеу керек деп санады. Философия және мифология – өзарабайланысты пәндер. Мифология философияның дамуына мүмкіндік берді, оның алғашқы, жеңілдетілген нұсқасы болды. Бұл ежелгі адамдар санасының жалғыз формасы және адам айналасындағы әлемге және өзіне деген көзқарасын анықтады. «Мифология» термині грек тіліндегі «мифос» (аңыз) және «логос» (ілім) сөздерін біріктіру арқылы қалыптасады. Бұл діни маңызы бар әңгімелер жинағы немесе ғылым бөлімі деп түсініледі. Олардың әрқайсысы жеке дүниетанымдық тақырып туралы айтады. Мақсат – әлемдік тәртіп пен адамның шығу тегін түсіндіру. Философия мен мифтің тығыз байланысы бар. Мифология тарихы Ежелгі Грекияның пайда болуына дейін дамып, адамзаттың алғашқы өткенінен бастау алады. Ежелгі Грекияның мифологиялық сенімдері философиялық дүниетанымның қалыптасуына негіз болды.

Мифологиялық бейнелеу біздің күнделікті өмірімізде әдет-ғұрып, салт-дәстүр түрінде кездеседі, тілдің арқасында олар мақал-мәтелдер арқылы ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырды. Мифтер тарихты түсінуге, ата-бабаларымыздың мәдениетін, табиғатын, жер бетіндегі тіршілікті, адам өмірін, түркі дүниетанымының ерекшеліктерін жақсы игеруге кө-мектеседі. Аңыздар мен ертегілердің арқасында бала әлемді ақылымен ғана емес, жан дүниесімен де біледі. Қоршаған әлемдегі оқиғалар мен құбылыстарды танып қана қоймай, оған жауап береді, жақсылық пен жамандыққа өзінің қатынасын білдіреді.

Мифология және дін

Көптеген ғасырлар бойы мифологияның дамуы өнермен, дінмен тығыз байланысты болды. Бұл мыңжылдық жолда мифтің философия-лық тұжырымдамалары ғана емес, мифологияның мақсаттары мен міндеттері де бірнеше рет өзгерді. Миф адамзаттың рухани мәдениетінің алғашқы формасы ретінде білімнің, діни наным-сенімдердің, саяси көзқарастардың, өнердің, философияның әртүрлі түрлерін біріктірді. Тек кейінірек бұл элементтер дербес дами бастады. Миф сананың бірыңғай, әмбебап формасы ретінде пайда болды. Ол құрылған дәуір-дің дүниені сезінуін, дүниені қабылдауын, дүниетанымын, білдірді. Мифологиялық сана әртүрлі халықтардың поэтикалық байлығы мен даналығын жинақтайды.

Мифологиялық санада адам, әлеумет және табиғат – бұл көрінбейтін өзара байланыс пен өзара түсіністіктің желісімен байланысқан біртұтас және бөлінбейтін тұтастық. Мифтің бұл жаңғыруы діннің алғашқы формаларын-

да – фетишизм, тотемизм, анимизм, қарабайыр магияда көрінеді. Табиғат құбылыстарының негізінде жатқан тылсым рухани күштер туралы ұғымдардың дамуы діннің классикалық түрін қабылдайды. Дін басынан бастап белгілі бір адамның өмір сүру формасы және әлемді түсіну тәсілі, бұл дүниетанымның бір түрі. Академик А. Лосев мифті жоғарғы ақиқат деп атады. Ол мифологияны діннен, діни санадан тыс қарастырады: «Миф алғашқы дәуірмен де, кейінгі уақыттармен де байланысты болғанымен діни сенімге ешқандай қатысы жоқ, – деп жазады» [13, 104 б.]. Осы көзқарасқа сәйкес оның негізгі қайнар көзі алғыфилософиялық мифтер болып табылады. Философтың көзқарасы бойынша миф «тірі, рухтанған және болмыстың антропоморфты түсінігі» [13, 105 б.].

Мифологияда табиғат пен мәдениет құбылыстары тоғысып, адамның қасиеттері қоршаған әлемге ауысып, ғарыш пен басқа табиғи күштер дараланады. Мифологияда әлем мен адамның, ойлар мен сезімдердің, білім мен көркем бейнелердің арасындағы нақты айырмашылықтар болмаған – бәрі бөлшектелмей, біріктірілген. Бұл әр түрлі идеялар шындық пен қиялды, табиғилық және табиғаттан тыс, білім мен сенімді, ой мен сезімді біріктіретін әлемнің біртұтас бейнесімен байланысқан дүниетаным. Миф әртүрлі қызметтерді атқарды. Мифтің негізгі қызметі өткенді, кейде болашақты баяндау емес, табиғатта және қоғамда бар әлемдік тәртіпті негіздеу, нәтижесінде қалыптасқан әлеуметтік қатынастарды реттеу, қабылданған моральдық нормалар мен құндылықтар жүйесін шоғырландыру, әдет- ғұрыптар мен дәстүрлерді сақтау болды. Мифология белгілі бір қоғамда қабылданған құндылықтар жүйесін шоғырландырды, мінез-құлықтың белгілі бір формаларын қолдады және көтермеледі.

Дін мен мифология – екеуі де жеке тұлғаның өзін-өзі танытуымен өмір сүреді. Дінде адам жұбаныш іздейді, өзін ақтауға, тазарып, тіпті құтқаруға тырысады. Мифте адам өзін танытуға, өзін көрсетуге, өзіндік тарихына ие болуға тырысады. Бұл жалпы тұлға негізі екі бағыттың айырмашылығын байқатады. Дін мен миф біртұтас құбылыс ретінде анықталады. М.В. Щегликтің зерттеулерінде «мифология тек діндарлықты білдіру формасы болып табылады» [14, 79 б.], ал А.Ф. Лосев үшін дін тарихи даму барысында мифті ығыстыра отырып, оның ерекшеліктерін өзі таңдап, «абсолютті мифологияға» айналады [6, 117-118 бб.]. Басқа түсіндірмелер бойынша, керісінше, миф пен діннің түбегейлі қарсылығы жүзеге асырылады, ол көбінесе дүниетанымдық көзқарастардан туындайды.

Миф пен діннің ортақ тарихи алғышарттары және мағыналық ұқсастықтары бар. Діни және мифологиялық идеяларда сезімтал объективті әлем болмысқа мән беретін материалдылықпен толықтырылады. Адам эволюциясының белгілі бір кезеңінде ғана олар бір-бірімен өзара әрекеттесуге және өзара теріске шығаруға қабілетті автономды құбылыстарға айналады. Олардың ерекшелігі күнделікті өмірге басқаша қатынастан, сондай-ақ өзіндік мазмұнды білдіру тәсілдерінің ерекшелігінен көрінеді. Мифте қасиетті және дөрекілікті қатаң демаркациялау жоқ, ал дін үшін бұл міндетті.

Бүгінгі күні дін бұрынғыдай көптеген әлеуметтік үрдістерде өте маңызды фактор болып қала отырып, өзінің маңыздылығын сақтап отыр. Алайда, са-

рапшылар көбіне бірдей немесе ұқсас құбылыстарды дін емес, мифтің көрінісі деп түсіндіреді. А.Ф. Лосев мифология мен діннің айырмашылығын нақты көрсетеді: «Миф діни символ емес, ал дін – белгілі бір мораль түрін, тұрмысты, әдет-ғұрыптар мен жалпы табынушылықты қоса алғандағы, сенімге сәйкес жоғары сезімтал дүниеге және өмірге деген сенім. Мифте сезімнен тыс ештеңе жоқ, ешқандай сенімді қажет етпейді. Сенім қандай да қарама-қарсылықты болжайды және сенеді. Мифологиялық сана осы қарама-қарсылыққа дейін де дамиды, демек, сенім де, білім де жоқ, бірақ өзіндік, толығымен түпнұсқа болса да сана бар. Сенім мен білімнің бөлінуіне әлі жетпеген алғашқы адамның көзқарасы бойынша, кез-келген мифологиялық объект соншалықты сенімді және айқын болғандықтан, мәселенің сенім туралы емес, адамды қоршаған ортамен, яғни табиғатпен және қоғаммен толық сәйкестендігінде болуы тиіс. Сиқырлы әрекет болмаса, миф бұдан былай ешқандай ырымды қамтымайды... Сиқыр, ырым, дін және миф түбегейлі әр түрлі құбылыстарды білдіреді, олар көбінесе өздігінен дамып қана қоймайды, тіпті бір-біріне қарама-қарсы да келеді» [13, 458 б.]. Әдетте, діни сананың ерекшелігі оның ақиқатты сезіну шегінен шығу және басқа («табиғаттан тыс», «ерекше») әлемді, болмысты, құндылықтарды – Алланы тану қабілетінде көрінеді. Алайда, шектен тыс, «басқа» әлем тек мифтерде ғана емес, сонымен бірге зайырлы сана жүйелерінде де (моральдағы «тиістілік», «абсолютті рух», «ерік», «дүние» – әртүрлі философиялық ілімдерде, тіпті атеистік әлеуметтік ілімдерде, мысалы, тапсыз коммунистік қоғам мұратында) кездеседі. Діннің ерекшелігі – бұл әлемдер арасындағы кері байланыстан, яғни табиғаттан тыс әлемнің жер әлемі мен оның тұрғындарының тағдырына шешуші әсер ету қабілетінен тұрады.

Миф, дін сияқты, рәсім мен салт-дәстүр ұғымымен тығыз байланысты, символизмге жүгінуді де білдіреді. Мифте де, дінде де біз тікелей сезіммен байланысты және табиғаттан тыс салалармен айналысамыз. Дін, миф сияқты, адам өмірінің мағынасын білдіретін өзіндік антроподицеяны (әдетте, теодицеамен тікелей байланысты) енгізуді қамтиды. Қандай тарихи кезеңге тоқталып, қандай мәдениетке жүгінсек те кез-келген мифологияда құдайлар бар. Бір сөзбен айтқанда, мифология мен діннің жақындасу жолдары көп, және олардың аясында ұзақ уақыт бойы діни-мифологиялық теориялардың болуы таңқаларлық емес сияқты. Аңыздар, тарихи дәстүрлер, мифологиялық бейнелер, сюжеттер, әртүрлі халықтардың гуманитарлық мәдениеті арқылы енген. Әлемдік діндер – христиан, ислам, буддизм мифтерге толы.

Мифология, дін және философия бір-бірімен тығыз байланысты. Философияның бастауы мифология мен дін болды, бірақ олардан айырмашылығы, философия әлемді және адамды түсіндіруде сенімге емес, ақылдың күшіне, оның шындықты ғылыми зерттеу қабілетіне сүйенеді, нәтижесінде ол ғылыми дүниетанымның негізіне айналады. Дін – адамгершілік нормалар жүйесінің негізгі нұсқаларының бірі. Діни ойлау адам үшін жайлылық пен жанашырлық маңызды бола алатын шекаралық өмірлік жағдайларға назар аударады, мысалы, өлімнің табиғи және қажетті үрдіс екенін дәлелдейтін ұтымды дәлел емес. Онда

адам өмірде ұстануы керек шынайы адамгершілік өсиеттер тұжырымдалады. Бір жағынан, бұл адамның еркіндігін бұзу, оны «құдайдың жаратылысы» деп тану, жоғары болмысқа мүлдем тәуелді болып көрінеді. Екінші жағынан, дін – бұл адамдар арасындағы қарым-қатынасты реттейтін қоғамдық өмірдің біріктіруші факторы, бұл адам өз бостандығын рұқсат ету ретінде қабылдайтын қоғамдар үшін өте маңызды.

Мифологияның маңызды бір ерекшелігі – генетизм, оның мәні әлем табиғатын, тұқымның шығу тегін, әр түрлі табиғи және әлеуметтік құбылыстарды нақтылау болды. Кез-келген адамзат қауымдастығы жалпы атадан шығу арқылы ғана түсіндіріледі және заттардың табиғатын түсіну олардың генетикалық шығу тегі туралы түсініктерге айналады. Барлық табиғат мифологияда сол немесе басқа туыстық қатынаста болатын, адам типіндегі тіршілік иелері мекендейтін орасан зор рулық қауымдастық ретінде ұсынылған. Мифология философиялық білім жүйесінің өте маңызды құрамдас бөлігі, оның қалыптасуы философиялық өзін-өзі танудың қажетті шарты және оның салдары болды. Мифтік және мифтік емес ойлаудың айырмашылығы – ойлау неғұрлым мифтік емес болса, біздің ойымыздың мазмұны тек субъективті таным құралы ретінде айқын түсініледі; ойлау неғұрлым мифтік болса, соғұрлым ол танымның қайнар көзі болып көрінеді. Осы мағынада ойлау неғұрлым жаңадан көрсетсе, соғұрлым априори (долбар) болады [15, 225 б.].

Қорытынды

Мифологиялық жүйе танымға алғашқы талпыныстардан қалыптаса бастады, сондықтан идеологиялық, танымдық сипатқа ие болды. Бұл ғылыми білімге дейінгі үрдіс, қоршаған әлемді, адамзат қауымдастығын түсіндіре отырып, сонымен бірге адамға қоршаған ортаны бағдарлауға, сәйкесінше өзін-өзі ұстауға мүмкіндік береді. Оның үстіне, мұндай мінез-құлық адамның өзін сақтауға бағытталған, демек, мифологияда оның құрамдас бөлігі ретінде көрсетілген әлемді және адамның орнын түсіндіруге негізделген мінез-құлық ережелері мен нормалары жүйесімен шартталған. Сонымен, мифологиялық жүйе де нормативті-реттеуші сипатта болады.

Мифологиялық дүниетаным тарихи тұрғыдан дүниетанымның алғашқы түрі немесе дүниетанымдық идеяларды қалыптастыру тәсілі болып табылады және адамзат қоғамының қалыптасу кезеңінде пайда болады. Бұл дүниетаным алғашқы қауымдық жүйеге және алғашқы таптық қоғамға тән. Он мыңдаған жылдарға созылған осы кезеңде мифология өзінің дамуында бірқатар кезеңдерді бастан кешірді, таптық қоғамға дейінгі әр түрлі кезеңдердің қалыптасуы мен дамуын білдіретін көптеген формаларды тудырды.

Миф – адамзаттың мәдениет әлеміндегі тіршілігінің негізі. Миф әлемнің онто-және филогенездегі дамуының алғашқы формасы болды, синкрет ретінде мәдениеттің әртүрлі салаларының қалыптасуына негіз болды. Ал қазіргі кезде мәдениет онтологиясы деңгейінде миф сананың оның әлеммен бірігу

тәжірибесінің алғашқы тәжірибесінің көрінісі болып табылады. Мұның бәрі миф белгілі бір тарихи кезеңдегі мәдениеттің даму ерекшеліктерін едәуір дәрежеде анықтайды деп айтуға мүмкіндік береді. Осылайша, біз мифологиялық құрылымдардың қысқартылмайтындығын және олардың адамзат тарихындағы өзгеруін растаймыз. Әлемнің мифологиялық суреттері бір мәдени-тарихи дәуірден екінші мәдениетке ауысады, ал ескі мифологиялық құрылымның ыдырауы әрқашан жаңа мифтің пайда болуын білдіреді.

Қазіргі заманғы мәдениетте біздің әлемнің шындығын қалыптастыра-тын мифологиялық контекст бар. Постмодернизм дәуірі, біздің ойымызша, бұрынғы барлық мифологиялық идеялардың жойылу сәтін белгі-лейді, мифологиялық негізден әлі де бос емес. Қазіргі заманғы мәдениет өзінің «мифтерін», оның шындықтың алғашқы алғашқы тәжірибелерін білдіреді, әлемді және ондағы адамның орнын жаңаша түсінумен сипатталатын мифологиялық кеңістікті құрайды. Постмодерндік философия, классикалық емес ғылым және қазіргі заманғы өнер олардың негіздерінде мифологиялық құрылымдардың бар екендігін және олардың әлем туралы идеяларына әсерін ашады. Миф пен қазіргі сана арасындағы байланыстың маңызды сәттері – философиядағы «неомитология», ғылымдағы қиял және өнердегі бриколаж. Сонымен қатар, қазіргі және архаикалық әлемді қабылдаудың жақындығын мифологемалардың ақыл-ойға қызмет етуі мысалында байқауға болады. Имитациялық процестердің арқасында бүгінде шекара біртіндеп жойылады, бұған дейін өмірді бейнелестіктен, қиялдан шығарылғанды, шындықтың бейнесін шындықтан алшақтатқан. Миф құру қазіргі мәдениетте жаңа виртуалды шындықты модельдеу әдісі ретінде қызмет етеді. Осыған байланысты әлем толығымен мифологияланған кеңістік ретінде өмір сүреді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қасқабасов С. Ойөріс. – Алматы: «Жібек Жолы», 2009. – 303 б.
- 2 Ошақбаева Ж.Б. Мифологиялық сана – рухани мәдениеттің маңызды бір бөлігі // Адам әлемі. – №2. – 2020. – С.140-149.
- 3 Пашинина Д.П. Смыслы мифа: мифология в истории и культуре. Сборник в честь 90-летия профессора М.И. Шахновича. Серия «Мыслители». Выпуск № 8. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского философского общества, 2001. – С. 300.
- 4 Сейфуллин С. Шығармалар. Алты томдық. 6-том. – Алматы: Қазмемкөркем-әдеббас, 1964. – 455 б.
- 5 Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. – М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1976. – 407 с.
- 6 Лосев А.Ф. Диалектика мифа. – М.: «Мысль», 2001. – 558 с.
- 7 Уахатов Б. Қазақтың халық өлеңдері. – Алматы, 1974. – 288 б.
- 8 Қондыбай С. Толық шығармалар жинағы. 1-том. Қазақ мифологиясына кіріспе. – Алматы: Арыс, 2008. – 376 б.
- 9 Ойзерман Т.И. Вопросы философии, 1967. – № 4. – С.118.
- 10 Турсунов Е.Д. Древнетюркский фольклор: истоки и становление. – Алматы: Дайк-Пресс, 2001. – 172 с.

- 11 Шеллинг Ф. Сочинения в двух томах. Т. 2 / Пер. с нем. – М.: Мысль, 1989. – 636 с.
- 12 Гегель Г. Феноменология духа / Пер. с нем. – М.: Академический проект, 2008. – 768 с.
- 13 Лосев А.Ф. Мифология. Философская энциклопедия: в 5 т. Т. 3 – М.: Советская энциклопедия, 1964. – 580 с.
- 14 Щеглик М.В. Религиозный миф как неперенное условие существования человеческого общества // Философия, социология и культурология. Известия Томского политехнического университета, 2009. – Т. 314. – № 6. – С. 79-82.
- 15 Потебня А.А. Слово и Миф. – М.: Правда, 1989. – 240 б.

Transliteration

- 1 Qasqabasov S. Oioris. [Thought Field]. – Almaty: «Zhibek Zholy», 2009. – 303 b.
- 2 Oshaqbayeva Zh.B. Mifologiyalyq sana – ruhani madeniyyetin manyzdy bir boligi [Mythological Consciousness is an Important Part of Spiritual Culture] // Adam alemi. – №2. – 2020. – S.140-149.
- 3 Pashinina D.P. Smysly mifa: mifologiya v istorii i kul'ture [Meanings of Myth: Mythology in History and Culture]. Sbornik v chest' 90-letiya professora M.I. Shahnovicha. Seriya «Mysliteli». Vypusk № 8. – SPb.: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo filosofskogo obshchestva, 2001. – s. 300.
- 4 Sejfullin S. Shygarmalar. 6 tomdyq [Collection of 6 Volumes]. Almaty: Kazmemkorkemadabbas, 1964. – 6 t. – 455 b.
- 5 Meletinski E.M. Poetika mifa [Poetics of Myth]. – М.: Glavnaya redakciya vostochnoi literatury izdatel'stva «Nauka», 1976. – 407 s.
- 6 Losev A.F. Dialektika mifa [Dialectic of Myth]. – М., «Mysl'», 2001. – 558 s.
- 7 Uahatov B. Qazaqtyn halyq olenderi [Kazakh Folk Songs]. – Almaty, 1974. – 288 b.
- 8 Qondybai C. Tolyq shygarmalar zhinagy [Complete Collection of Works]. 1-tom. Qazaq mifologiyasyna kirispe. – Almaty: Arys, 2008. – 376 b.
- 9 Oizerman T.I. Voprosy filosofii [Philosophy Questions]. – 1967. – № 4. – S. 118.
- 10 Tursunov E.D. Drevneturkskii fol'klor: istoki i stanovlenie [Ancient Turkic Folklore: Origins and Formation]. – Almaty: Daik-Press, 2001. – 172 s.
- 11 Shelling F. Sochineniya v dvuh tomah [Works in Two Volumes]. Т. 2 / Пер. с нем. – М.: Mysl', 1989. – 636 с.
- 12 Gegel' G. Fenomenologiya duha [Phenomenology of Spirit] / Пер. с нем. – М.: Akademicheskii proekt, 2008. – 768 с.
- 13 Losev A.F. Mifologiya [Mythology]. Filosofskaya enciklopediya: v 5 t. Т. 3 – М.: Sovetskaya enciklopediya, 1964. – 580 б.
- 14 Sheglik M.V. Religiozniy mif kak nepremennoe uslovie sushchestvovaniya chelovecheskogo obshchestva [Religious Myth as an Indispensable Condition for the Existence of Human Society]. Filosofiya, sociologiya i kul'turologiya. Izvestiya Tomskogo politekhnicheskogo universiteta, 2009. – Т. 314. – № 6. – С. 79-82.
- 15 Potebnya A.A. Slovo i Mif [Word and Myth]. – М.: Pravda, 1989. – 240 б.

Ошакбаева Ж.Б.

Методологические основы изучения мифологии

Аннотация. В статье рассмотрены основные определения мифа и выявлены его наиболее общие характеристики, что позволило оценить главные методологические подходы и концепции в казахской мифологии. Синтез философских и литературоведческих подходов позволяет увидеть многие грани рассматриваемых понятий и выявить возможности их приложения. Проводимое исследование позволяет совместить литературоведческие и философские взгляды по этому вопросу, поскольку мифология является нерасчлененным синтетическим единством и сконцентрирована на фундаментальных метафизических проблемах: рождении, смерти, судьбы. Мифология умеет передавать неумопостижимое через более понятное. В мифах относительно легко выявлять различные структуры, благодаря их консервативности.

Мифологическое сознание, сформировавшееся в древние времена, сегодня является важной частью духовной культуры. Поскольку мифы народов мира стали основным объектом исследования и историко-сравнительного изучения, было обнаружено, что мифы также имеют разные социальные стадии, исторические уровни, типы и тематическое сознание.

Ключевые слова: миф, философия, религия, фольклор, мифологическое сознание, мировоззрение, космос, время.

Oshakbayeva Zh.

Methodological Basis of Studying the Mythological Heritage

Abstract. The article considers the main definitions of myth and identifies their most common characteristics, which made it possible to evaluate the main methodological approaches and concepts in Kazakh mythology. The synthesis of philosophical and literary approaches allows us to see many facets of the concepts under consideration and identify opportunities for their applications. The research carried out makes it possible to combine literary and philosophical views on this problem, since mythology is an indissoluble synthetic unity and is focused on fundamental metaphysical problems: birth, death, fate. Mythology is able to convey the incomprehensible through the more understandable. In myths, it is relatively easy to identify different structures due to their conservatism.

Mythological consciousness, which has been formed since ancient times, is today an important part of spiritual culture. Since the myths of the peoples of the world have become the main object of research and historical-comparative study, it was found that myths also have different social stages, historical levels, types and thematic consciousness.

Key words: myth, philosophy, religion, folklore, mythological consciousness, worldview, space, time.